

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิเคราะห์ความเชื่อ และภาพสะท้อนจากวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง "นกกะเต็นด่อน" ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เอกสารที่เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

งานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น

เอกสารที่เกี่ยวกับความเชื่อ

1. ความหมายของความเชื่อ

2. ประเภทของความเชื่อ

งานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อ

เอกสารที่เกี่ยวกับภาพสะท้อนของสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวกับภาพสะท้อน

เอกสารเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

1. ประวัติของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

วิสุทธิ บุศยกุล (2509) ได้เสนอความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานไว้ว่า ชาวอีสานมีวรรณกรรมของตนเองมานานแล้ว มีผู้สันนิษฐานว่าคงเกิดราวสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในระยะแรกคงเป็นเพียงคำพูดสั้น ๆ ต่อมาจึงแต่งเป็นเรื่องยืดยาว มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ นิทาน หรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา เรื่องที่แต่งขึ้นทามีทั้งบทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยจารึกลงในใบลานด้วยตัวอักษรลาวและตัวธรรม มีเชือกร้อยผูกเป็นตอน ๆ เรียกบทประพันธ์ลักษณะนี้ว่าหนังสือผูก ชาวอีสานได้ใช้วรรณกรรมในชีวิตประจำวันหลายโอกาส เช่น การกล่าวขวัญได้ตอบกัน การฟังหมอลำ การสูขวัญ การอ่านหนังสือในงานศพ การฟังเทศน์ มหาชาติ วรรณกรรมที่แต่งเป็นหนังสือผูกมักแต่งเป็นร้อยกรองที่มีขนาดยาวและเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2517, หน้า 1-2) ได้กล่าวถึงยุคทองของวรรณกรรมอีสานว่า เริ่มต้นเมื่อพุทธศาสนาได้แพร่ขยายเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเชื่อว่า หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกแล้ว ได้ส่งพระโสณะและพระอุตระออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงวรรณกรรมที่เป็นหลักฐานว่าได้มีการสืบศาสนาที่อินเดียคือ วรรณกรรมเรื่อง เซตตะพนและวรรณกรรมเรื่องพระกัมมัจจ์ ซึ่งในการไปสืบศาสนานั้นได้นำเอาพระไตรปิฎก ตลอดจนตำรับตำราต่าง ๆ โดยเฉพาะนิทานชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวในชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้าเข้ามาแต่งเป็นวรรณกรรม จารลงไปในใบลานจึงทำให้เกิดหนังสือผูกเรื่องต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น พระเจ้า 500 ชาติ พระเจ้า 50 ชาติ และ พระเจ้า 10 ชาติ การนำเอาเรื่องชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรม นับว่าเป็นนโยบายหนึ่งในการโน้มน้าวจิตใจประชาชนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้นักปราชญ์ในท้องถิ่นอีสานยังนำเอาเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีได้ปรากฏในชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรม โดยกำหนดให้ตัวละครในเรื่องนั้น ๆ เป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานว่า มีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ เค้าโครงเรื่องส่วนใหญ่มีที่มาจากนิทานชาดก ฉะนั้นวรรณคดีอีสานจึงมิใช่จะมีแต่ความไพเราะ หรือความสูงส่งทางอักษรศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นกุศโลบายที่สอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์ ให้ซึมซาบเข้าไปถึงประชาชนทุกชั้นทุกสังคมทั่วไป โดยอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดี

จากข้อมูลทั้งหมดที่ผู้รู้ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสาน ผู้วิจัยขอสรุปว่า วรรณกรรมอีสานนั้นมีต้นกำเนิดมานานแล้ว และส่วนมากจะเป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คนอีสานใช้วรรณกรรมอีสานในหลายรูปแบบ เช่น การอ่านหนังสือในงานศพ การฟังเทศน์มหาชาติ วรรณกรรมอีสานส่วนมากเป็นร้อยกรอง

2. ลักษณะของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

ธวัช ปุณโณทก (2522, หน้า 10) เขียนเรื่องเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสาน โดยกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของอีสานทางด้านประวัติศาสตร์ การแพร่ขยายของวัฒนธรรมลานนาสู่ดินแดนลุ่มน้ำโขง และกล่าวว่าวรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะตน ต่างจากวรรณกรรมภาคกลางโดยสิ้นเชิง พร้อมทั้งแบ่งวรรณกรรมอีสานออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ วรรณกรรมพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมตำนานบ้านตำนานเมืองและวรรณกรรมเบ็ดเตล็ด และยังกล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมอีสานไว้ว่า ส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏชื่อผู้ประพันธ์ ชาวบ้านจะเป็นผู้สร้าง ผู้อนุรักษ์และผู้ใช้ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

อุดม บัวศรี (2522) แสดงทัศนะเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานไว้ โดยแยกกล่าวเป็น 2 ประเด็น คือ วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน กับวรรณคดีอีสาน พอสรุปได้ว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน หมายถึง เรื่องราวที่ชาวบ้านเล่าหรือจารึกสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งหมด 6 สาขา ได้แก่

บทเพลง นิทานพื้นบ้าน ตำนาน บทประกอบการแสดง ปริศนาหรือกาพย์ ความเชื่อ วรรณคดีอีสานมีขนบนิยมในการแต่ง 6 ประการ ได้แก่ พุทธศาสนนิยม สุชนาฏกรรม นิรนามนิยม ประเพณีนิยม ธรรมชาตินิยมและราชาธิปไตยนิยม

จาวรรณ ธรรมวัตร (2522, หน้า 70-72) ได้แบ่งลักษณะวรรณกรรมอีสานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. แบ่งตามลักษณะถ่ายทอด

1.1 วรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดสู่กันฟังด้วยวิธีการเล่าจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วรรณกรรมประเภทนี้ ได้แก่ ประเพณีต่าง ๆ นิทาน การแห่ขวัญ ภาษิต ฃญา เพลงพื้นเมือง เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่น เป็นต้น

1.2 วรรณกรรมลายลักษณ์ ได้แก่วรรณกรรมที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมลายลักษณ์มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

2. แบ่งตามลักษณะเนื้อหา แบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่

2.1 วรรณกรรมพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องราวเกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา นิทานคติธรรมบางเรื่องและเรื่องชาดกต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า รวมทั้งเรื่องที่ไม่ปรากฏในนิบาตชาดก ที่เรียกว่า ชาดกนอกนิบาตด้วย ตัวอย่างวรรณกรรมพุทธศาสนาบางเรื่อง เช่น ท้าวคันทนาม เขตตะพน มาลัยเลียมโลก เป็นต้น

2.2 วรรณกรรมประวัติศาสตร์ เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเจริญรุ่งเรืองในกลุ่มชนชาวบ้านและชาววัด ไม่ได้เจริญในราชสำนักอย่างวรรณกรรมภาคกลาง ดังนั้นวรรณกรรมประวัติศาสตร์จึงมีน้อยกว่าวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ตัวอย่างวรรณกรรมประวัติศาสตร์ เช่น ท้าวฮุ่งหรือเจือง พื้นเมืองเวียงจันทร์ พื้นเวียง เป็นต้น

2.3 วรรณกรรมนิทาน นิทานนับว่าเป็นสิ่งสร้างความบันเทิง ความสนุกสนานให้แก่ชาวอีสาน นักปราชญ์อีสานได้นำนิทานมาแต่งเป็นวรรณกรรมมากมายหลายเรื่อง วรรณกรรมนิทานมีทั้งประเภทที่เล่าเพื่อสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมแก่สังคม และเล่าเพื่อความบันเทิงใจอย่างแท้จริง ตัวอย่างวรรณกรรมนิทาน เช่น กำพำฝั้นน้อย ปลาแตกปลาสมอ จำปาสี่ต้น สังข์ศิลป์ชัย สุพรมโมกษา กาละเกด เป็นต้น

2.4 วรรณกรรมคำสอน ส่วนมากเป็นคำสอนที่สอดคล้องกับพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาน ตัวอย่างวรรณกรรมคำสอน เช่น ธรรมดาสอนโลก อินทียานสอนลูก ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นต้น

2.5 วรรณกรรมตำนาน เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงชื่อบ้านนามเมืองต่าง ๆ เช่น พระลักพระลาม ตำนานฟ้าแดดสูงยาง เป็นต้น

2.6 วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด ได้แก่วรรณกรรมที่สร้างขึ้นตามจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กันดังนี้ คือ

2.6.1 เพื่อใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ บทสวดวัญต่าง ๆ

2.6.2 เพื่อใช้เทศน์ในพิธีขอฝน เช่น พญาคันคาก พญาปลาค้อ

2.6.3 เพื่อเกี่ยวพาราดี เช่น ผญา

รวิช ปุณโณทก (2525, หน้า 64-65) ได้ศึกษารูปแบบอันหลักษณ์ในวรรณกรรมอีสานพบว่า มีสำคัญอยู่ด้วยกันทั้งหมด 3 ชนิด คือ

1. โคลงสาร เป็นอันหลักษณ์ที่นิยมกันมากในภาคอีสาน เพราะเหตุว่าโคลงสารนี้เหมาะกับการใช้ขับลำตามลีลาท้องถิ่น เช่น ลำพื้น หรือ ลำเรื่อง เป็นต้น นอกจากนี้วรรณกรรมนิทานที่นำมาอ่านในประชุมชนในบุญงานเสือนดี (งานศพ) จะประพันธ์เป็นโคลงสารทั้งสิ้น และโดยทั่วไปวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่ประพันธ์เป็นโคลงสารมักจะเรียกชื่อว่า "ลำ" เช่น ลำท้าวสีทน (พระสุทธมนโหรา ลำจำปาศักดิ์ต้น ฯลฯ

2. ร่าย หรือ ส่าย เป็นอันหลักษณ์ที่นิยมกันมากชนิดหนึ่งของภาคอีสาน มีคณะและสัมผัสคล้ายร่ายยาวของภาคกลาง วรรณกรรมอีสานที่ประพันธ์เป็นร่ายมักเป็นวรรณกรรมชาดก และวรรณกรรมนิทานคติธรรม (ชาดกนอกนิบาต) วรรณกรรมที่ประพันธ์เป็นร่ายมักจะมีวัตถุประสงค์ใช้เทศน์ จึงใช้กรรมนิยมประพันธ์แนวชาดก เช่น มหาชาติ (พระเวสสันดรชาดก) มาลัยหมื่นมาลัยแสน ท้าวโล้วัด ฯลฯ

3. กาพย์ หรือ กาพย์เซ็ง เป็นอันหลักษณ์ที่มีบังคับสัมผัสระมากกว่าอันหลักษณ์อื่น ๆ เพื่อความคล้องจองเวลาเซ็ง โดยทั่วไป วรรคหนึ่งจะมี 7 คำ คำสุดท้ายไปสัมผัสกับคำที่ 1-4 ในวรรคต่อไป จนกว่าจะจบเนื้อความ ฉะนั้นวรรณกรรมที่ประพันธ์เป็นกาพย์จึงเป็นเรื่องสั้น ๆ เพราะกาพย์เซ็งเหมาะแก่การร้องลำ (เซ็ง) จึงนิยมใช้กลอนด้นกันเอง เช่น เซ็งบั้งไฟ เป็นต้น วรรณกรรมที่เป็นกาพย์ ได้แก่ กาพย์พระมุนี กาพย์ปู่สอนหลาน สมาสสงสาร อินทียานสอนลูก ฯลฯ

งานวิจัยเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่น

กมลสรวง คนเจียบ และคนอื่น ๆ (2547, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับนิทานของชาวไทยใหญ่ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เพื่อจำแนกประเภทของนิทาน และวิเคราะห์คุณค่าด้านต่าง ๆ จากนิทานของชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่สอด และตำบลท่าสายลวด

ผลจากการศึกษามี ดังนี้

นิทานที่รวบรวมได้ 89 เรื่อง สามารถจัดเป็นนิทานประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ นิทานคติ 28 เรื่อง นิทานสัตว์ 5 เรื่อง นิทานศาสนา 33 เรื่อง นิทานบอกเหตุ 8 เรื่อง นิทานประจำถิ่น 8 เรื่อง นิทานเกี่ยวกับผี 5 เรื่อง และนิทานมุขตลก 2 เรื่อง

คุณค่าด้านต่าง ๆ จากนิทานที่นำมาศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 89 เรื่องดังกล่าวนั้น ปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ ดังนี้ คุณค่าด้านความบันเทิง คุณค่าด้านปัญญา คุณค่าด้านการกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว คุณค่าด้านจริยธรรม และคุณค่าเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

สรุป การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้เข้าใจประเภทของนิทาน และคุณค่าด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานของชาวไทยใหญ่ที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ที่ได้ถ่ายทอดเรื่องต่าง ๆ ในนิทานสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

วรรณ บำรุงภักดี (2540, 173) ได้ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่องทุกตะจากการวิจัยผลปรากฏว่า วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่อง ทุกตะ นั้นเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตที่มีลักษณะเด่นในด้านศิลปะการประพันธ์ และจากการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม อันได้แก่ สภาพความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง คติธรรม ประเพณี ค่านิยมและความเชื่ออื่น นอกจากจะสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม และวัฒนธรรมของภาคใต้แล้ว ยังทำให้เห็นถึงอิทธิพลของสังคม และวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่มีส่วนสร้างสรรค์วรรณกรรม ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญแก่วรรณกรรมและจะทำให้วรรณกรรมมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น อันจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่น และตระหนักในคุณค่า ซึ่งมีผลให้เกิดการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่นอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

สมบุญ บำรุงเมือง (2529, บทคัดย่อ) วิเคราะห์นิทานตลกจากจังหวัดกำแพงเพชร พิษณุโลก และสุโขทัย ได้วิเคราะห์นิทานตลกตามทฤษฎี เรื่อง สุขนาฏกรรมของอริสโตเติลตลอดจน เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกันของนิทานตลกจากจังหวัดกำแพงเพชร พิษณุโลก และสุโขทัย จากการวิเคราะห์พบว่า นิทานตลกมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะสุขนาฏกรรมตามทฤษฎีเรื่อง สุขนาฏกรรมของอริสโตเติล ในด้านโครงเรื่อง แก่นของเรื่อง วิธีการสร้างความขบขันลักษณะตัวละครและการใช้ภาษา แต่มีรูปแบบอันหลักขบขันไม่เป็นไปตามทฤษฎี

สุนทรภาพกรรมของอริสโตเติล ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบพบว่านิทานจาก 3 จังหวัด มีหลายเรื่องที่เป็นเรื่องเดียวกัน แต่จะแตกต่างกันในรายละเอียดของเรื่อง และแนวคิดในบางเรื่องเท่านั้น

จากการวิเคราะห์นิทานพื้นบ้าน นับว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่าต่อสังคม ซึ่งถ่ายทอดวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น สอดแทรกคตินิยม คำสั่งสอน ข้อคิด เตือนใจ ในด้านความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ยึดถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สำหรับอนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงคุณค่าทางวิชาการสามารถนำมาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเรียน การสอนนิทานพื้นบ้านและ วรรณกรรมท้องถิ่นตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย

สมพงษ์ ช่วยเนียม (2537, บทคัดย่อ) ได้ศึกษานิทานชาวบ้านตำบลฉลอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมและจัดประเภทของนิทาน และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากนิทานด้วย ใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ได้นิทานจำนวน 83 เรื่อง นำมาจัดประเภทได้ 5 ประเภท คือ นิทานประเภทอธิบาย 9 เรื่อง นิทานประเภทภูมินาม 3 เรื่อง นิทานประเภทความเชื่อ 10 เรื่อง นิทานประเภทมุขตลก 22 เรื่อง และนิทานประเภทคติ 39 เรื่อง

สำหรับภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในนิทานปรากฏ ดังนี้ คือ 1.ภาพสะท้อนสังคมด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และการประกอบอาชีพของท้องถิ่น 2.ภาพสะท้อนสังคมด้านการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เช่น จากครอบครัว สังคม เพื่อนฝูง โดยเน้นเนื้อหาด้านคุณธรรม 3.ภาพสะท้อนสังคมทางการเมือง การปกครอง จะสะท้อนให้เห็นการปกครองในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับครอบครัว สังคม ประเทศชาติ โดยจะเน้นคุณสมบัติ และการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจ 4.ภาพสะท้อนด้านศาสนาและความเชื่อ จะสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ และความเชื่อเกี่ยวกับบุญวาสนา 5.ภาพสะท้อนสังคมด้านนันทนาการ ให้เห็นถึงนันทนาการของชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเล่านิทาน การเล่นหนังตะลุง กีฬาพื้นบ้าน เป็นต้น

เอกสารเกี่ยวกับความเชื่อ

1. ความหมายของความเชื่อ

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 372) ให้ความหมายของคำว่า “เชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย, มั่นใจ, ไว้ใจ, ซื่อ หรือขายโดยติดค้างไว้ไม่ต้องชำระเงินทันที

กิ่งแก้ว อัดถาวร (2519, หน้า 91) ให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อไว้ดังนี้ คือ คำว่า “เชื่อ” หมายถึง “เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรอง โดยเหตุผลก็ตาม”

บุปผา บุญทิพย์ (2547, หน้า 156) ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่าความเชื่อ หมายถึง "การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริงมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่นำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้"

ประชิด สกุนะพัฒน์ (2546, หน้า 42) ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง "ความรู้สึคนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาและมีผลต่อพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผลความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ตัวอย่างความเชื่อของไทย อาทิ เช่น ห้ามดมดอกไม้ถวายพระ เพราะจะมูกจะโหว่ ห้ามเล่นช้อนหาเวลากลางคืน เพราะผีจะมาลักตัว ห้ามลับมีดเวลากลางคืน เพราะจะมีคนตาย เป็นต้น"

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2531, หน้า 115) ได้อธิบายถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง "การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นเรื่องของความรู้สึกและจิตใจไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลหรือเป็นความจริงหรือไม่ สมัยที่โลกยังไม่เจริญมนุษย์ขาดความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มีความหวาดกลัวภัยทางธรรมชาติต่าง ๆ และความตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องวิญญาณ ผีศาจและเทพเจ้าประจำดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่งต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านั้นยังคงสืบมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินเป็นส่วนใหญ่"

วรรณศิริ เพชรเกীর (2539, หน้า 26) อ้างถึงหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล ว่าทรงอธิบายถึงความเชื่อไว้ว่า "ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดิน ฟ้า อากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่าง ๆ มนุษย์ย่อมเกลียดทุกข์และรักสุขเป็นธรรมดา เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็แสดงความรื่นเริง รู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการบูชาคุณให้เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง"

เสนาหา บุญยรักษ์ (2527, หน้า 225-226) ได้อธิบายถึงความเชื่อไว้อย่างน่าสนใจว่า "ความเชื่อของบุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ ย่อมแตกต่างกันไปบ้าง ผู้ที่จะเป็นมิตรไมตรีกับ กลุ่มชนใดพึงศึกษาความเชื่อของเขาเสียก่อน และแม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ไม่ควรลบหลู่หรือขัดขวาง โดยเฉพาะผู้ที่ศึกษาคติชนวิทยาเมื่อต้องการเก็บข้อมูลในท้องถิ่นใด สิ่งแรกที่ควรศึกษา คือ ท้องถิ่นนั้นเขามีความเชื่ออะไรและทำตัวให้กลมกลืนกับเขาก็จะได้รับการช่วยเหลือ และให้ความร่วมมืออย่างมากจากท้องถิ่นนั้น"

ผู้วิจัยขอสรุปว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตามว่าเป็นความจริง และมีอยู่จริง การยอมรับนี้อาจจะมีหลักฐานมาพิสูจน์ได้หรืออาจจะมีหลักฐานที่จะนำมาพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

2. ประเภทของความเชื่อ

ประชิด สกณะพัฒน์ (2546, หน้า 42 – 57) กล่าวว่าความเชื่อแบ่งได้หลายแบบตามวิธีการพิจารณา หากจำแนกความเชื่อตามหลักเหตุผลแล้วก็สามารถแบ่งความเชื่อได้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล
2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล

หากพิจารณาความเชื่อจากจำนวนบุคคล ก็จะแบ่งความเชื่อได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อส่วนบุคคล
2. ความเชื่อของกลุ่มชน

นอกจากจะแบ่งประเภทความเชื่อออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ทั้ง 2 แบบแล้ว ก็ยังได้แบ่งความเชื่อของท้องถิ่นภาคกลางโดยจัดเป็นประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เกิดจากการที่มนุษย์พยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ธรรมชาติจากการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ก็จะพยายามอธิบายในรูปของสิ่งที่เหนือธรรมชาติไปเลย ตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ถ้าบร็องแสดงว่าฝนจะตก ห้ามขี้รุ่งกินน้ำจะทำให้นี้วกุด ถ้าปลุกมะยมไว้หน้าบ้านจะทำให้คนนิยมชมชอบ ถ้าดาวหางขึ้นแสดงว่าจะเกิดเหตุร้าย ถ้ามดพากันขึ้นบ้านแสดงว่าน้ำจะท่วม เป็นต้น

2. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย เนื่องจากมนุษย์เฝ้าหาคำตอบเกี่ยวกับตัวเองว่าเกิดมาได้อย่างไร ทำไมจึงต้องเกิดมา เกิดมาเพื่ออะไร และเมื่อตายแล้วไปไหน ความเชื่อต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมากมายเพื่อที่จะอธิบายสิ่งเหล่านี้และมีการถ่ายทอดกันต่อ ๆ ไป เช่น หากเห็นดาวตกตรงบ้านใครแสดงว่าบ้านนั้นจะได้ลูก หากเห็นดาวตกอย่าไปร้องทักเพราะวิญญาณจะเข้าห้องสุนัขแทน หรือเมื่อเวลาตั้งครุฑก็ควรจะมี ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลครุฑ เช่น ถ้ามารดา รับประทานอาหารที่แปลกพิสดารก็เชื่อว่าลูกที่มาจากภพภูมิไม่ดี เวลาเมื่อคลอดแล้วก็มี ความเชื่อเพิ่มมาอีก เช่น มีการทำพิธีโกนผมไฟ เป็นต้น ในที่สุดเมื่อตายแล้วก็มีวิธีเกี่ยวกับการจัดการงานศพ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค สมัยก่อนเมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น และวิชาแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้าเช่นปัจจุบัน วิธีรักษาโรคหลายวิธีที่ได้ผลตามความเชื่อของกลุ่มชนและแต่ละท้องถิ่น ซึ่งบางกลุ่มยังยึดความเชื่อการรักษาโรคแบบเดิมอยู่ เชื่อว่าสาเหตุของโรคมมาจากสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ป่วยเพราะถูกผีสิง ป่วยเพราะถูกคุณไสย หรือป่วยเพราะชะตาขาด

4. ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์ การพยากรณ์ หมายถึง การทำนายหรือคาดการณ์เกี่ยวกับบุคคล สิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต และเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้ที่พยากรณ์นั้นมีวิชาหยั่งรู้เหตุการณ์ทั้งในอดีตและอนาคต เป็นผู้วิเศษเหนือคนอื่น ซึ่งการพยากรณ์แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

4.1 หมวดนรลักษณ์ศาสตร์ หมายถึง การพยากรณ์โดยการสังเกตลักษณะร่างกาย เช่น ลักษณะหน้าตา ลักษณะคิ้ว ลักษณะจมูก ลักษณะไฝ เป็นต้น

4.2 หมวดหัตถศาสตร์ หมายถึง การทำนายจากการสังเกตฝ่ามือ นิ้วมือ เล็บมือ เนินบนฝ่ามือ เส้นลายมือ 3 เส้น คือ เส้นชีวิต เส้นจิตใจ และเส้นสมอง

4.3 หมวดไสยศาสตร์ หมายถึง การเข้าทรงแล้วถามเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือถามหาสิ่งที่ได้หายไป การทำนายกลางสังฆรณ์ รวมถึงการทำนายฝันด้วย

4.4 หมวดโหราศาสตร์ หมายถึง การทำนายโดยการคำนวณเกี่ยวกับวัน เดือน ปี เช่นการทำนายโชคชะตา การทำนายวิถีชีวิตของคนที่เกิดในแต่ละปี เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ทำเกษตรกรรมมีพิธีเคารพบูชาพระแม่โพสพ เป็นต้น อาชีพการแสดง มีการไหว้ครู ขึ้นครู เป็นต้น หรืออาชีพเกี่ยวกับการล่าสัตว์

6. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสูญเสียและการได้กลับคืน เช่น มีการเสี่ยงทาย อธิฐานให้เจอของที่ตกหายไป เป็นต้น

7. ความเชื่อที่เกี่ยวกับครัวเรือน มีความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือนไว้ปฏิบัติเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข 4 ประเภท คือ

7.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบ้าน เช่น ดูฤกษ์ยามในการลงเสา หรือหน้าบ้านต้องหันไปทางทิศตะวันออก เมื่อปลูกเสร็จจะมีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ บางบ้านก็มีการยกศาลพระภูมิ

7.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับเครื่องใช้ภายในบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่อง ผีแม่เตาไฟ หรือของใช้ในงานแต่งงานห้ามเป็นของที่แตกเพราะไม่เป็นมงคล เป็นต้น

7.3 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล โดยเชื่อว่าในบ้านจะมีผีบ้านผีเรือนคอยดูแลรักษา จะทำอะไรก็ต้องแจ้งให้ทราบ หรือใครทำไม่ดีผีเรือนก็จะโกรธและให้โทษได้ และยังรวมไปถึงเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษด้วย

7.4 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร เช่น เกี่ยวกับอาหารต้องห้ามของคนไข้ ของคนตั้งครุฑ หรืออาหารต้องห้ามของหมอไสยศาสตร์ เป็นต้น

ประเทือง คล้ายสุวรรณ (2531, หน้า 117 – 119) ได้จำแนกประเภทความเชื่อด้วยการจำแนกตามหลักเหตุผลที่ทำให้เชื่อ โดยได้ยึดถือเหตุผลตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็จะสามารถแบ่งความเชื่อได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล
2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล

แต่ถ้าหากว่าแบ่งความเชื่อโดยการพิจารณาจากบุคคลที่ยึดถือว่าเป็นความเชื่อของส่วนบุคคลหรือความเชื่อร่วมกันของกลุ่มบุคคล จะแบ่งความเชื่อได้อีก 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อส่วนบุคคล
2. ความเชื่อของกลุ่มบุคคล

เมื่อพิจารณาความเชื่อทั้งสองวิธีข้างต้น ก็จะแบ่งประเภทของความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับยารักษาโรค
3. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ ยาม นิमित
5. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์
6. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะคนและสัตว์
7. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา
8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเคล็ด และการแก้เคล็ด
11. ความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ชาตภพ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขไม่ดี วันดี วันร้าย

นุปผา บุญทิพย์ (2547, หน้า 158 – 169) อ้างถึง ภิญญโณ จิตต์ธรรม ว่าแบ่งประเภทความเชื่อไว้ 6 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เช่น เอาหนามล้อมบ้านขณะมีคนคลอดลูก เพราะเชื่อว่าเป็นการป้องกันผีกระสือจะมากินตับไตไส้พุง ของควา ๆ ของแม่และเด็ก ฯลฯ

2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติเมื่อมนุษย์ได้สังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น จันทรุปราคา สุริยุปราคา ฝนฟ้าคะนอง ดาวหาง ฯลฯ ก็เชื่อว่าจะมีเหตุต่าง ๆ ตามมา เช่น เมื่อเห็นดาวหาง ชาวบ้านจะยกหมากจะแพง

3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ซึ่งเกิดจากการมีประสบการณ์ในทดลองนำสิ่งต่าง ๆ มารักษาโรคต่าง ๆ เช่น ปวดท้องก็ให้เอาใบกะเพราช้ำกับปูนกินหมากทาท้อง

4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อประเภทนี้เป็นสิ่งที่พิสูจน์หาได้ยาก แต่ก็เป็นที่พึ่งทางใจของมนุษย์ได้ เช่น การสักยันต์ การลงนะหน้าทอง การว่าคาถาอาคม เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เป็นความเชื่อที่เกิดจากการสังเกตและการจดสถิติของมนุษย์ว่าเกิดเหตุการณ์อย่างนี้แล้วจะเป็นเช่นไร เช่น ตึกเครื่องทักก่อนออกจากบ้านจะไม่ดี

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितฝัน เกิดจากการสังเกตประสบการณ์และสถิติ เช่น ฝันว่างูกัดจะได้คู่ ฝันว่าพินหักคนรู้จักจะเสียชีวิต ฝันว่าได้แหวนจะได้คู่หรือบุตร

นอกจากนี้ยังได้แบ่งความเชื่อให้ละเอียด โดยแบ่งความเชื่อไว้ทั้งสิ้น 15 ประเภท จะกล่าวโดยสรุป ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการตาย เช่น แมวดำกระโดดข้ามโคงศพผีจะเหี้ยน ถ้าร้องไห้และน้ำตาหยดถูกโรงผู้ตายจะไม่ได้ขึ้นสวรรค์ ผีตายโหงห้ามนำเข้าบ้าน หญิงท้องแก่ไม่ให้ไปงานศพ เป็นต้น

2. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เช่น ถ้าจิ้งจกทักให้หยุดทำงาน ถ้าเขม่นตาขวาจะเกิดกลางร้าย ถ้าเขม่นตาซ้ายจะได้ลาภ ถ้านกแสกบินข้ามบ้านใครเป็นกลางบอกเหตุว่าบ้านนั้นจะมีคนตาย เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและการทำนายฝัน เช่น ฝันว่าคนป่วยหายจากโรค คนป่วยนั้นจะอาการหนักขึ้นหรือตาย ฝันเห็นพระสงฆ์หรือกษัตริย์ผู้นั้นจะมีโชค ฝันว่าถ่ายใส่ผ้าแล้วไม่ล้างแสดงว่าจะได้ลาภ ฝันว่าถอดสวพรหมจารีคืนักจะได้เป็นขุนนาง เป็นต้น

4. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ฤกษ์ยาม เป็นการคำนวณวัน เดือน ปี ในการประกอบงานมงคล เช่น วันขึ้น 1 ค่ำ ทำการมงคลจะมีลาภ เจริญด้วยความขุนนางมีดี การปลูกเรือนควรปลูกวันจันทร์ วันพุธและวันพฤหัสบดีก็ดีนัก ห้ามนุ่งผ้าใหม่ในวันอังคาร และวันเสาร์จะไม่ดีเลย เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับเวทย์มนต์คาถา เครื่องรางของขลัง เสน่ห์และไสยศาสตร์อื่น ๆ เช่น การเสกแป้งผัดหน้าหรือขี้ผึ้งทาปากจะทำให้เกิดเสน่ห์ห่มหานิยม การสักลงคาถาตามตัวจะช่วยให้นั่งเหนียว การทำเสน่ห์โดยใช้น้ำเหลืองที่รินจากผีตายทั้งกลม คาถาป้องกันภัย คาถาท่องให้เรียนเก่ง เป็นต้น

6. การดูลักษณะดี ชั่ว ของคนและสัตว์ต่าง ๆ เช่น หญิงใดมีแก้มลักยิ้มจะรักผัวนักแต่มีหลายใจ หญิงใดมีของตาแดงและหนังตายนจะชนะศัตรู แมวที่กายขาวท่าทางสง่า หู เต้า ท้องหลัง และหางดำ ทั้ง 9 แห่ง ผู้ที่เลี้ยงจะร่ำรวย แมวดอกเสลา คือ ขนสีขาวแกมดำทั้งตัวเป็นแมวให้คุณทางเมตตามหานิยม ฯลฯ

7. ความเชื่อสิ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา เทพารักษ์ เจ้าพ่อ เจ้าที่ ผี ต่าง ๆ เช่น ผีกระสือ ผีตานี ผีปอบ ศาลพระภูมิ เป็นต้น

8. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ดต่าง ๆ เช่น เวลาออกรบหรือออกศึกก็นำเอาต้นกล้วยมาแล้วตัดข้อศัตรูไว้ จากนั้นให้แม่ทัพพันจะได้รับชัยชนะ หรือทำบุญนับเอาจำนวนขึ้นต้นและลงท้ายด้วยเลขเก้า จะมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เป็นต้น

9. ความเชื่อเกี่ยวกับมงคลและอัปมงคล เช่น วันแต่งงานห้ามเจ้าสาวเหยียบธรณีประตูจะเป็นอัปมงคล เป็นต้น

10. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ จำนวนเลขต่าง ๆ เช่น งานมงคลนิมนต์พระเลขที่ สวดศพนิมนต์พระ 4 รูป เป็นต้น

11. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น มดคาบไข่จากรังแสดงว่าฝนจะตกหนัก ถ้าท้องฟ้าสีแดงจะมีพายุ ฟ้าร้องคือเมฆฆาล่าอแก้วรามสูรขว้างขวาน เป็นต้น

12. ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน เช่น คนป่วยห้ามกินกล้วยน้ำว้าหรือฝรั่งจะแสดงคนมีประจำเดือนห้ามกินน้ำมะพร้าว สุนัขบ้าเอาน้ำมะพร้าวให้กินจะหาย เป็นต้น

13. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ เช่น คนทำดีไว้มากจะได้ขึ้นสวรรค์ ทำความชั่วจะตกนรก ทำบุญด้วยเครื่องหอมชาติหน้าจะสวยงามมีชื่อเสียงจรไกลถ้าผิดลูกผิดเมียใครตายไปต้องไปขึ้นต้นจิ้งมีอีกาปากเหล็กคอยจิก เป็นต้น

14. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ห้ามจี๋ข้าวจี๋ขณะมีการหว่านกล้า เพราะจะทำให้กล้าไม่เจริญงอกงาม คนใจร้อนปลูกพริกพริกจะเผ็ดกว่าคนใจเย็นปลูก แม้โศสพเป็นขวัญข้าวจึงต้องบูชา ก่อนการเก็บเกี่ยว เป็นต้น

15. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ นอกจากทั้ง 14 ข้อ เช่น คนที่อายุไม่ถึง 20 หากบวชเป็นพระจะทำให้เสียสติ เด็กที่กินเครื่องในไก่หรือปลาจะทำให้เรียนไม่เก่งและหน้าด้าน ห้ามเล่นข้าวสารมือจะต่าง ซี่หมาแล้วฟ้าจะผ่า ตำครกเป่าลมจะยาน เป็นต้น

เส่นหา บุญยักษ์ (2527, หน้า 226 – 227) แบ่งความเชื่อไว้ในหนังสือคติชนวิทยาไว้ 11 ประเภท ซึ่งจะขอกล่าวสรุป ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล
2. ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม
3. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. ความเชื่อเรื่องเพศ
5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ
6. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม โชคเคราะห์
7. ความเชื่อเรื่องความฝัน
8. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง โสยศาสตร์
9. ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ
10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์
11. ความเชื่อเรื่องหมอดู โหราศาสตร์

งานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ

วรรณศิริ เพชรเกี (2539, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในนิทานพื้นบ้าน เขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งจากการวิเคราะห์สรุปได้ว่า ประเภทของนิทานที่พบมากที่สุด คือ นิทานท้องถิ่น รองมา คือ นิทานตลก นิทานปรัมปรา นิทานเรื่องสัตว์ และนิทานเทพนิยาย พบน้อยสุด

ความเชื่อที่พบในนิทานภาคเหนือตอนล่างดังกล่าวพบว่า ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความกตัญญูรู้คุณพบมากที่สุด รองลงมา คือ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ภูตผีปีศาจ วิญญาณ ผีบรรพบุรุษ ของวิเศษ ค่านิยมต่าง ๆ นรกสวรรค์ ชาตภพ ตายแล้วเกิดใหม่ โหราศาสตร์ ฤกษ์ยาม ทำนายฝัน การพยากรณ์ ศาสนา ประวัติความเป็นมาของคน สัตว์สถานที่ และสิ่งของตามลำดับ ความเชื่อที่พบน้อยที่สุด คือ ความเชื่อเรื่องยากกลางบ้าน

กฤษฎา วงษ์รักษ์ (2542, บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์ความเชื่อที่ปรากฏในนวนิยายเหนือธรรมชาติของ "แก้วแก้ว" ระหว่างปี พ.ศ.2531 – 2536 จำนวนทั้งสิ้น 7 เรื่อง คือ วิมานมะพร้าว คนเหนือดวง จากฝันสู่วันต์ นาคราช หน้ากากดอกชอนกลิ่น ผ้าทอง และนิรมิต จากการวิจัยพบว่า มีความเชื่อปรากฏอยู่ในนวนิยายทั้ง 7 เรื่อง นั้น 6 ประการ คือ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา 2. ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าด้านลักษณะของเทพเจ้าและอำนาจเหนือธรรมชาติของเทพเจ้า 3. ความเชื่อเกี่ยวกับมิติแห่งเวลาด้านมิติเวลาของอดีต 4. ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ด้านโชคชะตาของมนุษย์ อำนาจพรหมลิขิตและดวงดาว ความฝันและการทำนายฝัน ลางสังหรณ์และการพยากรณ์ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ด้านลัทธิทางไสยศาสตร์ เวทมนต์ คาถาอาคม พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลังและของปลุกเสก ภูตผีและวิญญาณ 6. ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจจิต ด้านประสาทสัมผัสที่ 6 และพลังจิต ทั้งหมดนี้ เป็นความเชื่อที่ฝังอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยมาช้านานตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

ภาควิชา สุขเจริญ (2547, บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับโบราณสถานที่บูรณะแล้วของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยการวิจัยครั้งนี้ได้มีผลการวิจัย ดังนี้

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ภูตผีปีศาจ ผีบรรพบุรุษ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 58 แห่ง ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ การดูฤกษ์ยาม ความฝัน การพยากรณ์ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 10 แห่ง ความเชื่อเรื่องสรรพคุณของยากลางบ้าน พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 7 แห่ง ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 7 แห่ง ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วพบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 20 แห่ง ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาตภพ ตายแล้วเกิดใหม่ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 7 แห่ง ความเชื่อเรื่องของวิเศษ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 9 แห่ง ความเชื่อเรื่องประวัติความเป็นมาของลักษณะของคน สัตว์ สิ่งของและสถานที่ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 24 แห่ง และความเชื่อเรื่องค่านิยมต่าง ๆ พบในเรื่องเล่าจากโบราณสถาน 25 แห่ง

พระสมเกียรติ ดิตชัย (2550, บทคัดย่อ) ได้วิเคราะห์ความเชื่อ และค่านิยมจากนิทานพื้นบ้านของอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดยการวิจัยครั้งนี้ได้มีผลการวิจัย ดังนี้

ความเชื่อที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านของอำเภอนครไทย พบความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด รองลงมาคือ ความเชื่อเรื่องบุคคล ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเรื่องสุขภาพ และสวัสดิภาพ ความเชื่อเรื่องหมอคู โหราศาสตร์ ความเชื่อเรื่องความฝัน ความเชื่อเรื่อง ฤกษ์ ยาม โชคเคราะห์ และความเชื่อที่

พบน้อยที่สุดคือ ความเชื่อเรื่องเพศกับความเชื่อเรื่องสิ่งแวดลอม ส่วนนิทานที่ไม่พบความเชื่อประเภทใด ๆ มีจำนวน 15 เรื่อง

สำหรับค่านิยมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านของชาวไทย พบค่านิยมด้านสังคมมากที่สุด รองลงมาคือ ค่านิยมทางศาสนา ค่านิยมทางสุนทรียภาพ ค่านิยมทางเศรษฐกิจ ค่านิยมทางวิชาการ และค่านิยมที่พบน้อยที่สุดคือ ค่านิยมทางการเมืองการปกครอง ส่วนนิทานที่ไม่ปรากฏค่านิยมใด ๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 4 เรื่อง

เอกสารที่เกี่ยวกับภาพสะท้อนทางสังคม

1. ความหมายของสังคม

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของคำว่า “สังคม” ไว้หลายลักษณะดังนี้

ยุทธ ศักดิ์โคขยนต์ (2529, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า “สังคมเป็นกลุ่มชนิดหนึ่งที่ย่อมจะมีลักษณะเหมือนกับกลุ่มต่าง ๆ โดยทั่วไป คือคนในกลุ่มต้องมีความสัมพันธ์กันโดยตรงหรือทางอ้อม มีระเบียบกฎเกณฑ์ร่วมกัน เพื่อให้ความสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นไปด้วยดีและสมาชิกมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม”

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า สังคมหมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมกันเป็นกลุ่มอยู่บริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นระยะเวลาพอสมควร และบุคคลในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อดำรงชีวิตร่วมกัน และสมาชิกมีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มลักษณะของสังคม

2. ประเภทของสังคม

ปัจจุบันมักได้ยินคำที่เรียกสังคมประเภทต่าง ๆ หลายรูปแบบ เช่น สังคมด้อยพัฒนา สังคมกำลังพัฒนา สังคมพื้นบ้าน เพื่อแสดงความแตกต่างของแต่ละสังคม นักวิชาการหลายคนได้เสนอทรรศนะเกี่ยวกับประเภทของสังคมไว้หลากหลาย ดังนี้

รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ (2530, หน้า 26-28) ได้แบ่งประเภทของสังคมตามแนวนักมานุษยวิทยาว่ามี 2 ประเภท ดังสรุป

1. สังคมพื้นบ้าน (Folk Society) ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนเล็ก อยู่โดดเดี่ยวห่างไกล ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง และมีความเหมือนกันของประชากรแทบทุกด้าน

2. สังคมเมือง (Urban Society) มีลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมพื้นบ้าน

จำนอง อติวิฒนสิทธิ์ และคนอื่น ๆ (2532, หน้า 37-38) ได้แบ่งประเภทของสังคมตามลักษณะการทำมาหากินได้เป็น 5 ประเภท

1. สังคมล่าสัตว์และเก็บอาหาร (Hunting and gathering Society) เป็นสังคมที่ทำมาหากินด้วยการล่าสัตว์

2. สังคมเลี้ยงสัตว์ (Herding Society) เป็นสังคมของคนที่มีชีวิตกับฝูงสัตว์เลี้ยง มักมีความชำนาญในการรบบฟงเพื่อป้องกันสัตว์

3. สังคมทำไร่ (Horticultural Society) เป็นสังคมกสิกรรมพืชสวนทำมาหากินโดยการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม

4. สังคมกสิกรรม (Agrarian Society) เป็นสังคมแบบสังคมรัฐ

5. สังคมอุตสาหกรรม (Industrial Society) มีการใช้เครื่องมือการผลิตที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรแทนแรงงานคน

จากทฤษฎีของนักวิชาการ สรุปได้ว่า การจำแนกประเภทของสังคม จำแนกได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ในการศึกษา โดยอาจแบ่งตามแนวนักมานุษยวิทยาหรือลักษณะของการทำมาหากินก็ได้

3. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม

มีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมกับสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ดวงมน จิตรจำนงค์ (2523, หน้า 56-58) กล่าวว่า วรรณกรรมนั้นย่อมสะท้อนให้เห็นภาพของสังคม เพราะว่าสังคมมีส่วนสร้างจินตนาการและความรู้สึกของนักประพันธ์ วรรณกรรมและสังคม ย่อมมีอิทธิพลต่อกัน ความคิดเห็นของกวีอาจเป็นตัวแทนความคิดของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือของสังคมทั้งหมด อาจเป็นความคิดที่คล้อยตามหรือรักษาความคิดของสังคมหรือเป็นความคิดที่คัดค้านสังคมของเขาก็ได้ ในลักษณะหลังนี้กวีอาจสร้างสรรค์ความคิดใหม่ ๆ ขึ้น จากการคิดค้นและประสบการณ์ของเขาเอง หรือได้รับกระแสความคิดจากสังคมหรือวัฒนธรรมอื่น เนื่องจากวรรณกรรมเป็นเครื่องสื่อสารความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อย่างหนึ่ง และจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม กวีย่อมแสดงทัศนะของเขาผ่านทางวรรณกรรม การศึกษาวรรณกรรมตั้งแต่สมัยโบราณถึงปัจจุบันย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะศึกษาประวัติความคิด และการพัฒนาการทางสังคม วิวัฒนาการของวัฒนธรรม การศึกษาวรรณกรรมเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมนี้อาจศึกษาวรรณกรรมเฉพาะเรื่องของแต่ละยุคสมัย หรือศึกษาจากวรรณกรรมเฉพาะเรื่องในแต่ละยุคสมัย หรือศึกษาจากวรรณกรรมหลายเรื่องเปรียบเทียบกันในแต่ละยุคก็ได้

ตรีศิลป์ บุญขจร (2523, หน้า 7-8) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมและสังคมว่า วรรณกรรมสะท้อนสังคมทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรม หมายถึง เหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนทางด้านนามธรรมนั้น หมายถึง ค่านิยมในชีวิตของคนในสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียน นักเขียนจึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสังคมในยุคสมัยของตนได้ เมื่อนักเขียนอยู่ในสังคม นักเขียนก็ย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมทั้งในด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ปรัชญาและการเมือง และสภาพการณ์ของปัจจัยทางสังคม เหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องกำหนดโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ให้แก่ผู้เขียน

ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2525, หน้า 22) ได้กล่าวว่า วรรณคดีในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัย สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ได้บันทึกเหตุการณ์ สภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ และ วัฒนธรรม ของคนไทยในยุคต่าง ๆ ไว้ ดังคำภาษาลาตินกล่าวไว้ว่า *Lalittiratum est miroir au sie'cle* หมายความว่า “วรรณคดีเป็นเสมือนกระจกเงาของแต่ละศตวรรษ” คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า “วรรณคดีเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นอยู่ของประชาชนยุคหนึ่ง ๆ” เราจะทราบได้ว่าบรรพบุรุษของเรามีความเป็นอยู่อย่างไร วัฒนธรรมของเราแต่เดิมมีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมเป็นเครื่องบันทึกความเป็นไปและวัฒนธรรมของชาติให้อนุชนรุ่นหลังทราบ วรรณคดีจึงเปรียบเสมือนกระจกส่องให้เห็นสภาพของสังคมของชนชาตินั้น ๆ

นิธิ เขียวศรีวงศ์ (2527, หน้า 6) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคมว่า วรรณกรรมเป็นกระจกสะท้อนสังคมให้เราเห็นความรู้สึกในจิตใจของคน เห็นค่านิยมในบางยุคบาง สมัย ดังนั้นเราจึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมที่สะท้อนค่านิยม ความรู้สึก ตลอดจนโลกทัศน์ของผู้คนในสมัยต่าง ๆ โดยผู้เขียนไม่ได้ตั้งใจ จึงเป็นหลักฐานที่มีคุณค่าอย่างสูงเพื่อศึกษา ประวัติศาสตร์ความคิด อันหาหลักฐานอย่างอื่นได้ยาก

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531, หน้า 96) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม กับสังคมไว้ว่า เมื่อพิจารณาลักษณะและการปฏิบัติงานของกวี เราสังเกตได้ว่า กวีถึงจะเป็นคนเดียวก็เปรียบเสมือนสามคน คือ นอกจากเป็นนักประพันธ์ข้างแต่งหนังสือแล้ว ยังเป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้นสมัยนั้นและเป็นพลเมืองอีกด้วย เนื่องจากเหตุนี้นอกจากจะต้องสังวรในอาชีพนักประพันธ์ของตนในฐานะที่เป็นกวีแล้ว ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของคนในสมัยนั้น ก็ย่อมจะทำเอาหูไปนาเอาตาไปไร่เสียกับเหตุการณ์ที่ตนเห็นตำตาประจักษ์อยู่แก่ใจหาได้ไม่ และในฐานะที่เป็นพลเมืองอีกเล่า ก็จำต้องใส่ใจในเหตุการณ์บ้านเมือง ความเคลื่อนไหวของประเทศชาติ ตลอดจนของขึ้นและอาชีพที่ตนเป็นหน่วยหนึ่งอีกด้วย

สมพร มันทะสูตร (2524, หน้า 11) กล่าวถึงวรรณกรรมกับสังคมว่า วรรณกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ปวงที่ผู้สร้างวรรณกรรมเกี่ยวพันอยู่ เพราะสิ่งแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ซึ่งนำแสดงออกบ้างบางส่วนในวรรณกรรม จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมทุกเรื่องเป็นงานที่อยู่ใต้อิทธิพลของเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ของสังคม ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมย่อมผูกพันอยู่กับสังคม เป็นปัจจัยเอื้อแก่กันและกัน

สมพร มันทะสูตร (2524, หน้า 17) ได้กล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมสังคมและการเมืองน่าจะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสะท้อนสภาพสังคมและการเมือง บันทึกความเป็นไปของสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม บทบาทของบุคคลการเมืองตลอดจนการศึกษาและค่านิยมต่าง ๆ

2. มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นปัญหาของชีวิต สังคม วัฒนธรรม ขนบประเพณีและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในทางสังคมและการเมือง

3. แสดงปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม

4. กล่าวถึงสถาบันทางสังคมและการเมือง สถาบันใดสถาบันหนึ่งในแง่มุมใดมุมหนึ่งหรือหลายแง่มุม

5. เสนอเรื่องราวพฤติกรรมและการต่อสู้ของตัวละครในเชิงการเมือง เช่น ระย้า ในเรื่องระย้า หรือเรื่องขบวนการเสรีจีน ของสศ กุมโลहित หรือจันทร์หอม ของวชิษฐ์ เดชกุญชร เป็นต้น

6. เนื้อหาของการแต่งมีเป้าหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ เช่น ไตรภูมิพระร่วง สุภาสิตพระร่วง หรือแม้แต่ลิลิตโองการแข่งน้ำ สมัยอยุธยา

7. เนื้อหาแสดงความผูกพันของปัจเจกบุคคลกับกลุ่มชนผู้ร่วมอยู่ในสังคมเดียวกัน ถ้าความสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดอารมณ์ไปในด้านสังคมและการเมือง นับว่าเป็นวรรณกรรมสังคมและการเมือง

8. มีเป้าหมายในการแต่งเพื่อเผยแพร่ความรู้สึกหรือแนวคิดต่าง ๆ เพื่อผลในทางการเปลี่ยนแปลงสังคมเชิงสร้างสรรค์

9. เสนอเรื่องในรูปของการถกเถียงเกี่ยวกับปรัชญาสังคมและการเมืองตลอดจนลัทธิความเชื่อต่าง ๆ หากสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของตัวละครในเรื่อง เช่น ไม้แดง ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จากดวงใจ ของ ดวงใจ ก็ล้วนเป็นเรื่องราวที่สะท้อนสภาพสังคมและการเมืองไว้ทั้งสิ้น

4. ประเพณี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 1058) ให้ความหมายของประเพณีไว้ว่า "ประเพณี น. สิ่งที่ยึดมั่นถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี"

พระยาอนูมานราชชน (2514, หน้า 37) กล่าวถึงความหมายของประเพณีไว้ว่า "ประเพณีคือความประพฤติ ที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติก่อนนอกแบบก็เป็นผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี"

พระยาอนูมานราชชน (2514, หน้า 8-26) แบ่งประเพณีเป็น 3 ประเภท คือจารีตประเพณี เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืน หรือดื้อไม่ทำตามก็ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว ขนบประเพณี คือ ประเพณีที่วางระเบียบแบบแผนไว้โดยตรงหรือโดยปริยายโดยตรง คือ วางเป็นระเบียบพิธีการไว้แจ้งชัดโดยปริยาย คือรู้กันเองและไม่ได้วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้ ว่าควรจะประพฤติและปฏิบัติกันอย่างไร ธรรมเนียมประเพณี คือ ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่มีผิดมีถูกเหมือนเรื่องจารีตประเพณี ไม่มีระเบียบแบบแผนอย่างเรื่องขนบประเพณี ผู้ใดผิดหรือฝ่าฝืนก็ไม่ถือเป็นเรื่องสลักสำคัญอะไรมากนัก ธรรมเนียมประเพณีเป็นที่นิยมและถือเป็นธรรมเนียมสืบ ๆ กันมาในหมู่คณะ

สุพัตรา สุภาพ (2518, หน้า 138-139) แบ่งประเพณีเป็น 3 ประเภท คือ จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรมเป็นประเพณีที่มีศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย บุคคลจะต้องปฏิบัติ ถ้าฝ่าฝืนถือว่าผิดศีลธรรมสังคมจะบังคับให้ต้องปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ของสังคม และสังคมก็จะเป็นผู้ตัดสินว่าผิดหรือถูก ขนบประเพณีเป็นระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจน ทางอ้อมหรือประเพณีที่รู้กันโดยทั่ว ๆ ไป ไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติได้ เพราะว่าเล่าสืบกันมา ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดา ๆ เป็นเพียงบรรทัดฐาน (Norms) ที่ปฏิบัติจนเป็นประเพณี ทุกคนปฏิบัติได้โดยไม่รู้ตัวเป็นภาระหน้าที่

สาร สาระทัศนานันท์ (2530, หน้า 1-11) เขียนเรื่องฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่มีสาระสำคัญคือ ฮีตสิบสองเป็นจารีตประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี ส่วนคองสิบสี่ คือ แนวทางที่ประชาชนทั่วไป แม้พ่อบ้านแม่เรือน ตลอดจนคนผู้ที่มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ 14 ข้อ เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณีและทำนองคลองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและบ้านเมือง คองสิบสี่แบ่งเป็น 4 แบบ แบบที่หนึ่งเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง ได้แก่ ฮีตเจ้าคองขุน ฮีตท้าวคองเพ็ลย ฮีตบ้านคองเมือง แบบที่สองเกี่ยวกับหลักการที่

พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมือง โดยทศพิธราชธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แบบที่สาม กล่าวถึงคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ และแบบที่สี่กล่าวถึง วิธีดำเนินการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็น โดยกระทำควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามประเพณี ตัวอย่างกล่าวถึงสัตตคลองประเพณีของอีสานว่า ให้พากันเลี้ยงพ่อแม่ที่แก่เฒ่าแล้ว เลี้ยงตอบแทนคุณท่านที่เลี้ยงเรา เปี๊วตรปฏิบัติของบุตรที่ดีอันจะพึงปฏิบัติต่อบิดาและมารดา เป็นการตอบแทนที่เลี้ยงดูมา ผู้ใดที่เลี้ยงดูบิดาและมารดาให้มีความสุขดีถือว่า เป็นคนดี นอกจากนี้ยังกล่าวถึง การเลี้ยงตาแยกไว้ว่า ถึงฤดูจะทำนาคราดหวาน บักดำ ให้เลี้ยงตาแยกตามกาลประเพณี เมื่อก่อนจะลงมือทำนาจะมีพิธีแรกนาในบริเวณที่ตั้งศาลพระภูมิ (ตาแยก) โดยดำต้นข้าวลงที่จัดไว้ประมาณ 9 ต้น ตามธรรมดาจะทำคอกล้อมด้วย แล้วทำศาลตาแยกขึ้นเป็นพิเศษตรงกลางคอก หรือบริเวณที่ดำต้นข้าวไว้ มีอาหารคาว หวาน เมียง หมาก ไปเลี้ยงตาแยก เพราะเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลแก่ตน ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลและข้าวกล้าในนาจะได้งอกงามให้ผลดี

5. ค่านิยม

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 589) ให้ความหมายของคำว่า "นิยม" ไว้ว่า หมายถึง (แบบ) น. การกำหนด (ป.,ส). ก. ชมชอบ, ยอมรับนับถือ, ชื่นชมยินดี, ถ้าใช้ประกอบท้ายคำสมาส มีความหมายว่าลัทธิ เช่น ชาตินิยม, สังคมนิยม.

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2515, หน้า 13) ได้กล่าวถึงค่านิยมไว้ว่า ค่านิยมเป็นวิธีการจัดรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ที่ฝังแน่นในตัวคน และเป็นสิ่งที่คนเรายึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา

วิเชียร รักการ (2529, หน้า 41) แสดงทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมไว้ดังนี้ ค่านิยมเป็นวัฒนธรรมที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมโดยส่วนรวม

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2521, หน้า 9) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของค่านิยมว่า ค่านิยม คือ ความเป็นมา มูลเหตุ เบื้องหลัง หรือรากฐานของความคิดที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วมีผลกระตุ้นให้เลือกทำตาม ปฏิบัติตามความคิดเห็นนั้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร (2545, หน้า 76 - 77) ได้กล่าวถึงความหมายของค่านิยมไว้ในหนังสือวิถีธรรมวิถีไทยไว้ว่า "ค่านิยม (value) หมายถึง ความคิดหรือเรื่องที่สังคมเห็นว่าควรแก่การกระทำ นำยกย่องสรรเสริญและถูกต้อง ตัวอย่างค่านิยม เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียร ความรักประชาธิปไตย เป็นต้น"

ค่านิยมมักเกิดจากความนิยมของแต่ละบุคคล (ปัจเจกชน) ก่อน เมื่อมีคนทำตามความนิยมนั้นมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับว่ามีคุณค่าก็จะกลายเป็นค่านิยม นอกจากนี้ยังได้กล่าวลักษณะของค่านิยมว่ามีด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ

1. ค่านิยมของบุคคล หมายถึง ความคิดของบุคคลในเรื่องหรือสิ่งที่ควรจะเป็น
2. ค่านิยมของสังคม หมายถึง สิ่งหรือสถานการณ์ที่มหาชนหรือสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมเลือกยึดถือปฏิบัติยกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง

ผาสุก มุทฺธเมธา (2540, หน้า 55) ได้กล่าวถึงค่านิยมไว้ในหนังสือคติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่า “ค่านิยม คือ ข้อกำหนดที่บุคคล และสังคมยอมรับยึดถือเป็นหลักการพื้นฐานที่จะใช้พิจารณาการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ขัดความรู้สึกของตนเอง และสังคม” ดังนั้น จึงได้แบ่งค่านิยมออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ค่านิยมของบุคคล คือ การที่บุคคลต้องเลือกตัดสินใจที่จะประพฤติปฏิบัติในสถานการณ์ที่เผชิญหน้า เช่น นาย ก ต้องการจะซื้อตู้เย็น 1 ตู้ จึงไปที่ห้างสรรพสินค้า มีตู้เย็นหลายยี่ห้อ เช่น ซาร์ป เนชั่นแนล ฮิตาชิ ฟิลลิปส์ ธาสิโนร์ ยี่ห้อ ฯลฯ ราคาและขนาดต่างกั นิดหน่อย นาย ก จึงตัดสินใจซื้อตู้เย็นของบริษัทธาสิโนร์ เพราะราคาถูกกว่า รูปสวย และผลิตโดยคนไทย เงินไม่รั่วไหลออกนอกประเทศ เพราะฉะนั้น นาย ก จึงมีค่านิยมในเรื่องต่อไปนี้
 1. ประหยัด 2. เป็นคนไทยอุดหนุนสินค้าไทย 3. เข้าใจเรื่องเศรษฐกิจและการลดดุลการค้า 4. การเสียดุลการค้ากับต่างประเทศ

2. ค่านิยมของสังคม คือ ความรู้สึกความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่กำหนด ยอมรับเป็นหลักการพื้นฐานที่จะใช้พิจารณาการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่ถูกต้องและสำคัญ

เพ็ญแข ประจันปัญจนิค และอ้อมเดือน สดมณี (2529, หน้า 17) ให้ความหมายของค่านิยมว่า “ค่านิยม คือ แนวปฏิบัติซึ่งบุคคลในสังคมยึดถือ และใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของตนในสังคม ค่านิยมมีลักษณะถาวร เมื่อเกิดขึ้นกับบุคคลแล้วย่อมคงทน และจะอยู่กับบุคคลจนตราบเท่าชีวิตของเขา”

ผู้วิจัยขอสรุปว่า ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ และกำหนดการกระทำของตนเอง ซึ่งค่านิยมนั้นย่อมจะต้องมีความสอดคล้องกับสังคมด้วย และค่านิยมเหล่านั้นอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ หากว่าสิ่งแวดล้อมหรือสังคมนั้นๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป

ประเภทของค่านิยม

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร (2545, หน้า 77 - 78) ได้แบ่งประเภทของค่านิยมเอาไว้ ในหนังสือวิถีธรรมวิถีไทย โดยแบ่งค่านิยมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ค่านิยมที่ดี หมายถึง ค่านิยมที่เป็นคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเอื้อเฟื้อเห็นอกเห็นใจ ความอ่อนน้อมถ่อมตัว ความมีระเบียบวินัย การตรงต่อเวลา ความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม เป็นต้น

2. ค่านิยมที่ไม่ดี หมายถึง ค่านิยมที่เป็นสิ่งไม่ดีงาม ไม่มีคุณธรรม เช่น การเล่นเกมพนัน ความฟุ่มเฟือย การดื่มเหล้าเมายา ความเห็นแก่ตัว การไม่มีความอดทน ความเชื่อถือโคลง การทำบุญเอาหน้า การหลงอำนาจ เป็นต้น

ยิ่งยง เรื่องทอง (2542, หน้า 147) ได้อ้างถึง พงษ์ หันนาคินทร์ ว่าได้แบ่งค่านิยมไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ค่านิยมที่มีลักษณะคงตัว คือ ค่านิยมที่จำเป็นอันจะต้องรีบปลูกฝังให้กับเยาวชนไทย และประชาชนไทยทั่วไป เป็นค่านิยมที่ยอมรับโดยปราศจากข้อสงสัยในสังคม เช่น ความรักชาติ ความเป็นไทย ลัทธิชาตินิยม ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ความสะอาด การมีสุขภาพดี การรักษาสุขภาพส่วนตัว และสังคม เป็นต้น

2. ค่านิยมที่มีลักษณะไม่คงตัวหรือค่านิยมที่เกิดขึ้นใหม่ยังอยู่ในระหว่างการพิสูจน์ด้วยกาลเวลาว่าจะมีความคงทนถาวรสักเพียงไร เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับความพึงพอใจในความงามของศิลปะ เป็นต้น การสร้างค่านิยมประเภทนี้อาจจะไม่ต้องรีบด่วนนักเมื่อเทียบกับประเภทแรก

นอกจากนี้ยังได้อ้างถึง ณรงค์ วิชิตเทพ ว่าแบ่งค่านิยมออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ค่านิยมทางวิชาการ เป็นค่านิยมที่เป็นแรงจูงใจให้บุคคลต้องการศึกษาความรู้ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต

2. ค่านิยมทางเศรษฐกิจ เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้บุคคลมุ่งสู่ความมั่งคั่งสร้างฐานะทางเศรษฐกิจเพื่อการยอมรับทางสังคม

3. ค่านิยมทางสุนทรียภาพ เป็นค่านิยมที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดความพอใจ มองสังคมในทางที่ดี มีความพอใจในประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ความสวยงาม ความไพเราะ การมองโลกในแง่ดี เป็นต้น

4. ค่านิยมทางศาสนา เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้มีความต้องการที่จะเลือกนับถือศาสนา ความเชื่อที่จะช่วยสร้างกำลังใจ ทำให้ทราบถึงความเจริญของชีวิตและสังคมมากขึ้น เช่น เรื่องบาปบุญคุณโทษ

5. ค่านิยมทางการเมืองการปกครอง เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้คนเห็นความสำคัญของการมีอำนาจ ให้คนพยายามแสวงหาอำนาจด้วยวิธีการต่าง ๆ

6. ค่านิยมทางสังคม เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้มีความกระตือรือร้นในการสร้างความสัมพันธ์กับคนในสังคมเพื่อการยอมรับ และได้มีโอกาสแสดงความสามารถของตน

นอกจากนี้ยังได้แบ่งค่านิยมออกเป็นอีก 6 ประเภท ดังนี้

1. ค่านิยมทางวัตถุ (Material Value) เป็นค่านิยมเกี่ยวกับความจำเป็นทางด้านร่างกายของมนุษย์ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย เป็นต้น
2. ค่านิยมทางสังคม (Social Value) เป็นค่านิยมที่ช่วยให้เกิดความรักความผูกพัน และความต้องการทางสังคมของบุคคล
3. ค่านิยมทางความจริง (Truth Value) เป็นค่านิยมที่มีความสำคัญมากสำหรับความต้องการความรู้ และนักวิทยาศาสตร์ซึ่งต้องการค้นคว้าหากฎแห่งธรรมชาติ
4. ค่านิยมทางจริยธรรม (Moral Value) เป็นค่านิยมที่ทำให้เกิดความผิดชอบชั่วดี
5. ค่านิยมทางสุนทรีย์ (Aesthetic Value) เป็นการซาบซึ้งในความดีความงามของสิ่งต่าง ๆ
6. ค่านิยมทางศาสนา (Religion Value) เป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับความปรารถนาความสมบูรณ์ของชีวิต รวมทั้งความรักและการบูชาทางศาสนาด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพสะท้อนทางสังคม

จรัส กระจัง (2534) ได้วิจัยนิทานของชาวเล จังหวัดสตูล โดยได้เก็บรวบรวมนิทานได้ทั้งสิ้น 82 เรื่อง และสามารถนำมาจัดประเภทของนิทานได้ทั้งสิ้น 5 ประเภท คือ นิทานคติ นิทานอธิบายสิ่งต่าง ๆ นิทานมุขตลก นิทานความเชื่อ และนิทานภูมิปัญญา

จากการศึกษานั้นยังพบอีกว่า นิทานของชาวเลที่รวบรวมได้นั้นได้สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมดังนี้ คือ ความเป็นมาของกลุ่มชน ครอบครัว และประชากร การปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม การศึกษา ภาษา การอนามัย การสาธารณสุข ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม

สมพงษ์ ช่วยเนียม (2537) ได้ศึกษานิทานชาวบ้านตำบลจลอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมและจัดประเภทของนิทาน และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากนิทานด้วย ใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ได้นิทานจำนวน 83 เรื่อง นำมาจัดประเภทได้ 5 ประเภท คือ นิทานประเภทอธิบาย 9 เรื่อง นิทานประเภทภูมิปัญญา 3 เรื่อง นิทานประเภทความเชื่อ 10 เรื่อง นิทานประเภทมุขตลก 22 เรื่อง และนิทานประเภทคติ 39 เรื่อง

สำหรับภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในนิทานปรากฏ ดังนี้ คือ 1.ภาพสะท้อนสังคมด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และการประกอบอาชีพของท้องถิ่น 2.ภาพสะท้อนสังคมด้านการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เช่น จากครอบครัว สังคม เพื่อนฝูง โดยเน้นเนื้อหาด้านคุณธรรม 3.ภาพสะท้อนสังคมทางการเมือง

การปกครอง จะสะท้อนให้เห็นการปกครองในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับครอบครัว สังคม ประเทศชาติ โดยจะเน้นคุณสมบัติ และการใช้อำนาจของผู้นำ 4.ภาพสะท้อนด้านศาสนาและความเชื่อ จะสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ และความเชื่อเกี่ยวกับบุญวาสนา 5.ภาพสะท้อนสังคมด้านนันทนาการ ให้เห็นถึงนันทนาการของชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเล่นกีฬา การเล่นหนังตะลุง กีฬาพื้นบ้าน เป็นต้น

